

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Humanitaar- ja sotsiaalinete õpetamine põhikoolis õppekava

Brigita Kasemets
ÕPILASTE ARUSAAMAD ÕPETAJA-ÕPILASE VAHELISEST HEAST SUHTEST NING
KIRJEDUSED ÕPETAJATE TEGEVUSTEST
HEADE SUHETE LOOMISEKS JA HOIDMISEKS
Bakalaureusetöö

Juhendaja: ülldidaktika kaasprofessor Liina Lepp

Tartu 2023

Kokkuvõte

Õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ning kirjeldused õpetajate tegevustest heade suhete loomiseks ja hoidmiseks

Õpetaja-õpilase vahelistele suhetele on oluline tähelepanu pöörata, sest need mõjutavad koolikliimat, õpilaste motivatsiooni ja heaolu. Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ning kirjeldused, mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks. Andmeid koguti kaheksalt gümnaasiumiõpilaselt poolstruktureeritud intervjuude teel. Andmete analüüsiks kasutati kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi. Leiti, et õpetaja-õpilase vaheline hea suhe on seotud õpetajate olemasoluga õpilaste jaoks ja otsesuhtlusega. Samuti toodi välja, et hea suhe on õpilase eneseväärikust toetav ja innustav ning õpilast mõistev ja suhtluses selgitav. Õpilastega suhete loomisel ja hoidmisel tuleb õpilaste sõnul õpetajale kasuks enda avamine ja positiivne meelestatus klassi suhtes, õpilaste tundmaõppimine, iga õpilase eripära aktsepteerimine, sobiva õppemeetodi ja probleemi lahendamise viisi valimine ning enesekehtestamine.

Võtmesõnad: õpetaja-õpilase vaheline hea suhe, heade suhete loomine, heade suhete hoidmine

Abstract

Students' beliefs about positive teacher-student relationship and descriptions of teachers' activities to build and maintain positive relationships

It's important to draw attention to teacher-student relationships because they affect school climate as well as student's motivation and well-being. The aim of this bachelor's thesis was to find out students' beliefs about positive teacher-student relationship and descriptions of teachers' activities to build and maintain positive relationships. The data was collected from eight upper secondary students through half-structured interviews. A qualitative inductive content analysis method was used to analyse the data. It was found that a positive teacher-student relationship is related to the presence of teachers for students and direct communication. It was also found that a positive relationship is supportive and inspiring for the student's self-esteem, as well as understanding and explanatory in communication. While building and maintaining relationships with students, teachers benefit from opening up and being positive towards class, getting to know their students, accepting one's unique characteristics, choosing the appropriate learning method and problem-solving approach, and self-assertion.

Keywords: positive teacher-student relationship, building positive relationships, maintaining positive relationships

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline ülevaade	6
1.1. Õpetaja-õpilase vaheline hea suhe ja selle olulisus	6
1.2. Õpetaja-õpilase vahelise hea suhte ülesehitamise ja hoidmise võimalused	8
2. Metoodika	9
2.1. Valim	10
2.2. Andmekogumine	10
2.3. Andmeanalüüs	12
3. Tulemused	13
3.1. Õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest	14
3.2. Kirjeldused õpetaja tegevustest õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks	17
4. Arutelu	20
Tänuõnad	23
Autorsuse kinnitus	23
Kasutatud kirjandus	24
Lisad	26
Lisa 1. Intervjuu kava	26
Lisa 2. Väljavõte uurijapäevikust	28

Sissejuhatus

Põhikooli- ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas rõhutatakse õpetaja suunavat ja toetavat rolli õppe- ja kasvatustegevustes (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011; Põhikooli riiklik õppekava, 2011). Õpetaja, tase 7 kutsestandardi üheks tegevusnäitajaks on luua füüsiliselt, vaimselt ja emotsionaalselt toetatud õpikeskkond, võttes arvesse õpilase eripärasid ja seatud õpieesmärged (Kutseregister, 2011).

2018. aastal rahvusvahelisest õpetajate ja koolijuhtide hulgas läbi viidud õpetamise ja õppimise uuringust TALIS selgus, et 97% Eesti õpetajate arvates saavad õpilased ja õpetajad omavahel tavaliselt väga hästi läbi (Taimalu *et al.*, 2020). Võrreldes kümne aasta taguse ajaga, mil Eesti õpetajad hindasid oma suhteid õpilastega suhteliselt halvaks, on õpetajate hinnangul nende läbisaamine õpilastega märgatavalt paranenud (Taimalu *et al.*, 2019). Rahvusvahelise õpilaste seas läbi viidud PISA (2018) uuringust lähtub, et hea läbisaamine õpilaste ja õpetajate vahel kui üks koolikliima teguritest mõjutab positiivselt õpilaste igapäevasesest kooliskäimist ja õpilaste eluga rahulolu.

Samas selgus 25 aastat kestnud Kanada uuringu, mille raames uuriti õpetaja-õpilase suhet gümnaasiumis, tulemustest, et kuigi üldiselt ühtivad õpilaste hinnangud õpetajate hinnangutega, mis on seotud õpetaja interpersonaalse käitumisega, nagu näiteks rangus, juhtimine ja vabaduse andmine, siis õpetajad hindavad enda sõbralikkust ja abivalmidust ning juhtimiskäitumist märkimisväärselt kõrgemalt kui õpilased (Wubbels & Brekelmans, 2005). Lisaks selgub rahvusvahelise õpilaste hulgas läbi viidud PISA 2018. aasta raportist, et kuigi õpilaste vastuste põhjal saab väita, et 89% Eesti õpilastest on tihti õnnelikud ja rõõmsad, siis selgub, et kuuluvustundelt on Eesti õpilased alla OECD riikide keskmise. Samuti ei tunneta Eesti õpilased nii palju õpetaja toetust ega hinda õpetajate õpetamisstiili nii entusiastlikuks kui OECD riikides (Tire *et al.*, 2019).

Tartu Ülikoolis on varasemalt uuritud õpetajate arusaamu õpetaja-õpilase vahelistest suhetest, aga lisaks õpetajatele on vähemalt sama oluline uurida ka õpilaste vaatenurka, et võimaldada tulevikus suhte paari kõrvutamist, nagu on välja toodud ka Teder (2020) uuringus.

Seega, varasematest uuringutest (Taimalu *et al.*, 2019; Taimalu *et al.*, 2020; Tire *et al.*, 2019; Wubbels & Brekelmans, 2005) on teada õpetajate arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest suhtest. Uuringute kohaselt on õpilaste poolt tajutav kuuluvustunne madalam ning õpilased hindavad õpetaja sõbralikkust ja juhtimiskäitumist madalamalt kui õpetajad. Samas on uurijale

teadaolevalt vähem uuringuid õpilaste arusaamade kohta õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ning kirjeldusi sellest, mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks.

Järgnevalt antakse teooriaosas ülevaade õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ja selle olulisusest ning õpetaja-õpilase vaheliste suhete ülesehitamise ja hoidmise võimalustest.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1. Õpetaja-õpilase vaheline hea suhe ja selle olulisus

Noorukieas oleva õpilase arengu seisukohalt võetuna on kesksel kohal just positiivsed suhted noorukite ja täiskasvanute vahel. Kuna kooliskäimine moodustab noore inimese elust niivõrd suure osa, siis on õpetaja-õpilase vahelistel headel suhetel väga suur kaal (Krane *et al.*, 2017).

Coristine jt (2022) on õpetaja-õpilase vahelist head suhet defineerinud sellise suhtena, mille eesmärgiks on saavutada õpetaja ja õpilase omavaheline austus ja usaldus, mis tähendab seda, et õpetaja näitab õpilaste vastu välja austust, arvestab nende individuaalsusega ja on viisakas selle kaudu, et õpib oma õpilasi tundma, annab õpilastele valikuvõimalusi ning toetab õpilaste kujunemist iseseisvaks enastjuhtivaks õppijaks. Positiivsed suhted tekitavad klassiruumis meeldiva õhkkonna ja soodustavad õppimist (Coristine *et al.*, 2022).

Suhted õpetajate ja õpilaste vahel näitavad koolikliima kvaliteeti ning on tugevalt seotud õpimotivatsiooni ja õpilaste rahuloluga (Taimalu *et al.*, 2019). Positiivset koolikliimat on seostatud õpilaste akadeemilise saavutuse, käitumise ja kohalkäimisega ning kõrgemate ootustega akadeemilisele edule. Lisaks tulevad positiivsed suhted õpilastega ka õpetajale endale kasuks, aidates kaasa nende enesearengule, motivatsioonile, rahulolutundele ning füüsilisele ja vaimsele tervisele (Robinson, 2022). Õpetaja ja õpilase vaheline vastastikune usalduslik suhe, mis põhineb austusel, sõbralikkusel ja kokkulepetest kinnipidamisel, on aluseks kvaliteetsele sotsiaalse ja vaimse keskkonna kujundamisele koolis (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011; Põhikooli riiklik õppekava, 2011).

Kuna õpetaja-õpilase vaheline suhe on mitmemõõtmeline, siis tuleb seda osata mõista mitte ainult õpetajate arusaamade kaudu, vaid oluline on uurida ka õpilaste arusaamasid. Eduko projekti raames läbi viidud õpetajate suhtlemiskompetentsuse uuringu (Kalk *et al.*, 2013) tulemustest selgus, et põhikooli kolmanda kooliastme õpilaste hinnangul on nende edukusele kaasa aitav õpetajate hooliv ja toetav suhtumine enamasti seotud rangete käitumisviisidega.

Uuringu (Kalk *et al.*, 2013) analüüsist selgus ka see, et kui õpilane hindab õpetaja käitumist positiivselt, siis seostub see õpilase kõrgema õpihuvi ja usuga enese ainealasesse võimekusse. Kalk jt (2013) tõid uuringu tulemusena välja ka selle, et õpilased täheldavad just noorte õpetajate käitumises rohkem hoolivust, võrreldes järgnevatele staažigruppidele antavate hinnangutega hoolivuse täheldamise osas.

Krane jt (2017) poolt põhikooli kolmanda kooliastme Norra õpilaste seas läbi viidud uuringu tulemustest järeldus, et uuringus osalenud õpilaste kogemused õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest saab jagada järgmisesse viide põhikategooriasse:

- 1) Õpetaja-õpilase vaheline hea suhe on **vastastikune**. Mõlemad pooled austavad üksteist, ei räägi klassi ees üksteise kohta negatiivset ja on avatud üksteisega suhtlemisele.
- 2) Õpetajad **kohtlevad õpilasi õiglaselt**, sest negatiivsed kogemused, nagu ükskõikne suhtumine konfliktsete olukordade lahendamisse, negatiivsete kommentaaride tegemine või ka õpilaste saavutuste mitte märkamine õpetaja poolt pärsivad õpetaja-õpilase vahelist head suhet ning võivad soodustada edaspidiste negatiivsete mustrite tekkimist.
- 3) Õpetajad suhestuvad õpilastega ja lahendavad probleeme **suhtluse** kaudu. Igapäevaseid, aga ka ametlikumaid vestlusi nähakse võimalusena üksteist paremini tundma õppida. Samuti on oluline, et õpetaja mõistaks huumorit.
- 4) Õpetajad **arvestavad õpilaste vajadustega**. Õpilased tõid esile õpetaja oskuse märgata ja õpilast probleemide korral aidata ning rõhutasid, et õpetamise kvaliteet mõjutab õpetaja-õpilase vahelist suhet.
- 5) Õpilased vajavad **lahkeid** õpetajaid ning õpetajate valitud käitumisviisil on suur tähtsus. Lahkus võib väljenduda naeratamises, õpetaja rõõmsas olekus, märkamises või selles, et õpetaja tuleb teatud olukordades õpilasele vastu. Õpilased hindasid kõrgelt neid õpetajaid, kes alustavad tundi positiivselt ja õpetajate lahkus tingib suurema tõenäosusega selle, et õpetaja poole julgetakse pöörduda.

Lisaks rõhutasid Krane jt (2017) uuringu tulemusena seda, et kui õpilasel on õpetajaga hea suhe, siis aitab see tal efektiivsemalt toime tulla näiteks vaimsete probleemidega, sest õpilane julgeb ka tundlikumatest teemadest õpetajaga rääkida, mis paneb õpilasi tundma end väärtuslikuna ja õpetaja poolt hoituna. Positiivsed suhted oma õpetajatega on eriti tähtsad õpilaste jaoks, kellel esineb käitumis- või õpiraskusi (Johnson, 2008). Austraalias üheksa aastat kestnud uuringust (Johnson, 2008), kus uuriti õpilaste vaatenurgast õpetajate tegevusi, et toetada

rasketes kasvutingimustes õpilaste vaimset, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut, lähtub, et õpilased väärtustavad õpetajaid, kes tunnevad õpilaste vastu huvi, väärtustavad neid inimestena ja on valmis neid ära kuulama. Õpilased omistavad õpetajapoolsetele igapäevastele väikeste pingutuste tegemisele ja märkamisele suure tähenduse, sest see aitab kaasa sõbraliku ja hooliva õhkkonna loomisele ning soodustab keeruliste probleemidega toimetulekut (Johnson, 2008).

Seega, eelnevat kokku võttes saab öelda, et õpetaja-õpilaste vaheliste suhete juures on oluline, et need oleksid vastastikku üksteist austavad ja usaldavad. Sealjuures koheldakse õpilasi õiglaselt, nende vajadusi märgatakse ja nendega arvestatakse ning õpetajad on teadlikud erinevate käitumisviiside mõjust õpilastele.

1.2. Õpetaja-õpilase vahelise hea suhte ülesehitamise ja hoidmise võimalused

Newberry (2010) tegi kindlaks erinevad faasid õpetaja-õpilase vahelise suhte juures – **hinnangute andmine, kokkulepete tegemine, testimine ja planeerimine** –, mille teadvustamine aitab õpetajatel tõsta eneseteadlikkust õpetaja-õpilase vahelise suhte loomisel ja hoidmisel. Seejuures on oluline märkida, et iga faas võib varieeruda nii kestuselt kui ka esinemiste arvu poolest.

Newberry (2010) leidis, et õpetajate-õpilase vahelise suhte esimeses, hinnangute andmise faasis õpivad õpetaja ja õpilane üksteist tundma, õpetaja tutvustab reegleid ja kirjeldab oma ootusi õpilaste käitumise suhtes ning selgitatakse välja rolliootused. Kokkulepete tegemise faasis seatakse sisse rutiinid, pannakse paika võimustruktuurid ning lepatakse kokku suhtlusviisides ja koostöös. Näiteks, kui õpetaja on varasemalt märganud, et õpilane reageerib väga negatiivselt sellele, kui õpetaja juhib tema mittesoovitud käitumisele tähelepanu kõigi juuresolekul, siis võivad nad omavahel arutades mõne muu lahenduseni jõuda.

Kokkulepete tegemise faasile järgneb testimise faas, mille keskmes on üksteise piiride katsetamine, millega seoses võidakse proovile panna üksteise võimed, kannatlikkus, lahkus ja huumorisoon. Samuti võivad õpilased testida õpetaja autoriteedi olemasolu ja järjepidevust ning koolireegleid, mis võib tavaliselt tagasi viia hinnangute andmise faasi. Planeerimise faas koosneb suures osas eneserefleksioonist ja edasise suhtluse kavandamisest, aga võib sisaldada endas ka eeltöö tegemist õpetaja-õpilase vahelise suhte muutmiseks, näiteks plaani selle kohta, millise tooniga reageerib õpetaja õpilase mittesoovitud käitumisele (Newberry, 2010).

García-Moya jt (2019) on leidnud, et hea õpetamine, millega kaasneb õpilaste akadeemiline edu ja korra hoidmine klassis, on lahutamatu osa õpetaja-õpilase vahelise hea suhte loomisel. Samas selgus García-Moya jt (2019) läbi viidud uuringust, et õpetajad ei pea lähedasi suhteid õpilastega, näiteks õpilaste tundmaõppimist, nende hobide ja koolivälise tegevuse vastu huvi ülesnäitamist kuigivõrd oluliseks. Kuigi head suhted aitavad klassi hallata ja vähendada õpilaste probleemset käitumist, siis õpetajate jaoks võib keeruliseks osutuda tasakaalu leidmine õpilastega läheduse säilitamise ja neile autoriteediks olemise vahel, eriti käitumisraskustega õpilaste seas (García-Moya *et al.*, 2019).

Eeltoodu põhjal võib väita, et õpetaja-õpilase vahelised head suhted on oluline teema, mida uurida. Töö autorile teadaolevalt on Eesti õpilaste arusaamasid õpetaja-õpilase vahelise hea suhte kohta vähe uuritud. Samas näitab teaduskirjandus, kui oluline on see nii õpilaste rahulolu (Taimalu *et al.*, 2019) kui ka näiteks keeruliste probleemidega toimetuleku (Krane *et al.*, 2017) jaoks. Lisaks annab uurimiseks ajendi see, et Eesti õpilaste kuuluvustunne, mis on seotud ka õpetaja-õpilase suhtega, on Tire jt (2019) PISA raporti põhjal madalam kui OECD riikide keskmine. Sellest tulenevalt on vajalik välja selgitada õpilaste arusaamad õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ning kirjeldused, mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks. Õpilaste arusaamadest teadlikumaks saamine võimaldab tõenduspõhisemalt kavandada õpetajatele täienduskoolitusi õpilaste-õpetajate vaheliste heade suhete teemal ja seeläbi õpilasi paremini toetada. Töö eesmärgist lähtuvalt koostati järgmised uurimisküsimused:

- 1) Missugused on õpilaste arusaamad heast õpetaja-õpilase suhtest?
- 2) Mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes hea õpilase-õpetaja suhte loomiseks ja hoidmiseks?

2. Metoodika

Bakalaureusetöös kasutati kvalitatiivset uurimismeetodit. Kvalitatiivse uurimismeetodi uuritavaks nähtuseks on inimeste kogemused, mõtted, käitumine ja arvamused, mis vahetult ei avaldu ning seetõttu omistatakse neile kvalitatiivse uurimistöö käigus tähendus (Õunapuu, 2014). Autori hinnangul on see kooskõlas antud töö eesmärgiga. Intervjuude läbiviimine on üks sagedasemaid uurimisprobleemi lahendamiseks kasutatavaid andmekogumisviise kvalitatiivses uurimistöös, et mõista ja tõlgendada inimeste kogemusi (Õunapuu, 2014). Autori hinnangul on

see sobiv viis, et uurida põhjalikumalt õpilaste arusaamasid õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ja kirjeldusi, mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes õpetaja-õpilase vahelise hea suhte loomiseks ja hoidmiseks.

2.1. Valim

Bakalaureusetöö valimi moodustamisel lähtuti mugavusvalimist ehk intervjueeritavateks valiti isikud intervjueeritava tutvusringkonnast, keda oli uurimusse lihtne saada (Rämmer, 2014). Valimi moodustamise kriteeriumiks oli see, et tegu oleks gümnaasiumiastme õpilasega, sest gümnaasiumiõpilastel on võrreldes põhikooli kooliastme õpilastega pikem koolikogemus, mille põhjalt vastata. Uuritavate leidmiseks võeti autorile tuttavate gümnaasiumiõpilastega ühendust sotsiaalmeedia kanali kaudu, tutvustati uuringu eesmärki, valimi kriteeriumit ning küsiti valmisolekut uurimuses osalemiseks ja nõusolekut intervjuu salvestamiseks. Alaealiste uuritavate puhul küsiti lisaks ka seadusliku esindaja nõusolekut uurimuses osalemiseks.

Bakalaureusetöö valimi moodustasid valimi kriteeriumile vastavad kaheksa Eesti üldhariduskooli õpilast, kelle taustandmed on esitatud tabelis 1. Intervjueeritavate täpsed andmed, nagu nimi, sugu, vanus ja üldhariduskooli nimi, on teada vaid uurimuse läbiviijale. Uuritavate konfidentsiaalsuse tagamiseks on uuritavate nimed asendatud pseudonüümidega.

Tabel 1. Intervjueeritavate andmed.

Pseudonüüm	Klass	Kool
Margaret	10.	Kool 1
Grete	10.	Kool 2
Henry	10.	Kool 3
Fred	10.	Kool 1
Gerda	10.	Kool 1
Maia	11.	Kool 4
Liisa	12.	Kool 3
Oliivia	12.	Kool 3

2.2. Andmekogumine

Andmeid koguti poolstruktureeritud individuaalset intervjuud kasutades. Intervjuu kasutamine kvalitatiivses uurimistöös oma paindlikkuse poolest võimaldab uurimisprobleemi sügavalt uurida (Õunapuu, 2014). Poolstruktureeritud individuaalne intervjuu võimaldab väikese valimi korral

koguda uuritavatelt maksimaalselt põhjalikke andmeid, sest intervjuu käigus tohib vajadusel küsimuste järjekorda muuta ning lisaküsimusi esitada (Õunapuu, 2014).

Intervjuu kava koos küsimustega koostati töö eesmärgist ja uurimisküsimustest lähtuvalt ning intervjuu küsimused jaotati uurimisküsimuste järgi kolme osasse. Iga osa eesmärgiks oli leida vastus vastavale uurimisküsimusele. Lisaks sellele sisaldas esimene osa ka sissejuhatavaid küsimusi õpetaja-õpilase vahelise hea suhte kohta, et lasta intervjuueeritaval teemasse paremini sisse elada. Intervjuu lõpus anti viimase küsimusena intervjuueeritavale võimalus täiendada või lisada uusi mõtteid, mis eelnevalt intervjuu käigus tegemata jäi. Intervjuu küsimuste sobivuse kohta küsiti juhendaja tagasisidet ning seejärel tehti vastavad täiendused ja parandati küsimuste sõnastust.

Enne põhiintervjuusid viidi uurimuse usaldusväärsuse suurendamiseks 2023. aasta märtsis läbi prooviintervjuu ühe gümnaasiumiõpilasega. Intervjuueerimisel kasutati intervjuueeritava nõusolekul heli salvestamiseks iPhone'i rakendust Voice Memos. Prooviintervjuu oli vajalik hindamaks autori koostatud kavas seda, kas küsimused on uuritavale arusaadavad, kas intervjuu käigus saadakse uurimisküsimustele vastused ning millise võimaliku ajakuluga tuleks arvestada. Kuna prooviintervjuu käigus saadi vastused kõikidele uurimisküsimustele ja intervjuu küsimusi pärast seda ei muudetud ega täiendatud, arvati prooviintervjuu põhiintervjuude hulka. Uurimuses osalemine oli vabatahtlik ja uuritavatele tagati konfidentsiaalsus. Intervjuu küsimuste kava on esitatud lisa 1.

Andmeid koguti 2023. aasta märtsis ja aprillis. Kaheksa gümnaasiumiõpilasega võeti ühendust sotsiaalmeedia kanali Facebook Messenger kaudu. Õpilase (alaealise õpilase puhul tema seadusliku esindaja) nõusoleku saamise järel lepitati kokku intervjuude toimumiskohas ja -ajas. Intervjuude keskmine kestus oli 36 minutit. Kõige pikem intervjuu kestis 48 minutit ja kõige lühem 31 minutit. Enne intervjuu läbiviimist selgitati intervjuueeritavale lühidalt uurimuse teemat, mille kohta bakalaureusetööd koostatakse; kuidas kavatsetakse tulemusi edaspidi kasutada; missuguseid taustandmeid tema kohta kogutakse; tema õigust intervjuu katkestada või küsimustele mitte vastata ning veenduti salvestamise loa olemasolus. Intervjuu lõppedes tänati intervjuueeritavat ja korrati üle konfidentsiaalsusega seonduv info. Vahetult pärast seda tehti sissekanne uurijapäevikusse, mis aitas autoril reflekteerida äsja läbi viidud intervjuu üle ning panna kirja enda kogemused ja tähelepanekud edaspidiseks. Helisalvestisi säilitati autori nutitelefonis ja arvutis kuni bakalaureusetöö valmimiseni.

2.3. Andmeanalüüs

Andmete analüüsiks kasutati kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi, sest just induktiivse lähenemise kaudu saab tuua esile õpilaste arusaamu õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ja uurida tekkinud tähendussüsteeme (Kalmus *et al.*, 2015).

Enne andmeanalüüsi viidi salvestatud suuline teksti kirjalikule kujule, milleks kasutati Tallinna Ülikooli Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris välja töötatud veebipõhist kõnetuvastusprogrammi (Olev & Alumäe, 2022). Automaatselt transkribeeritud helifailid kopeeriti keskkonda Google Docs, kus parandati tuvastusvigu, kuulates samal ajal helifaili veel kord üle. Transkriptsioonide kogumaht oli 60 lk (kirjatüüp Times New Roman, kirja suurus 12 punkti, reavahe 1,5).

Andmeanalüüsiks kasutati programmi QCAMap (Mayring & Fenzl, 2014). Andmeanalüüsi alustati kodeerimisega ühe uurimisküsimuse kaupa. Transkribeeritud tekstis märgiti uurimisküsimuste seisukohalt olulised tähenduslikud üksused – sõnad, tekstiosad ja laused –, millest kujunesid välja koodid. Näide esimese uurimisküsimuse tähenduslike üksuste kujunemisest koodideks on leitav tabelist 2.

Tabel 2. Tähenduslike üksuste kujunemine koodideks uurimisküsimuse *Missugused on õpilaste arusaamad õpilase-õpetaja vahelisest heast suhtest?* näitel.

Tähenduslik üksus	Koodid
Mul nagu ei ole midagi selle vastu, kui õpetaja on karm, aga lihtsalt ta ei tohiks väljendada oma isiklike probleeme ja valada neid õpilaste peal välja. Ja et mul ei ole seda vaja, et õpetaja suhtuks minusse nagu ma ei tea, kukununnusse, ta lihtsalt peab koolis oleku ajal olema olemas.	Õpetaja ei ela oma isiklike probleeme õpilaste peal välja Õpetaja suhtub õpilasse neutraalselt ja täiskasvanulikult, mitte kui lapsesse Õpetajapoolne tugi ja abi on kättesaadav

Seejärel tegeleti uurimisküsimuste kaupa edasi kategoriseerimisega. Koodid rühmitati sarnasuse alusel suurematesse kategooriatesse. Kategooriate sõnastamisel peeti silmas seda, et need annaksid vastuse eelnevalt sõnastatud uurimisküsimustele. Näide kategooriate kujunemisest esimese uurimisküsimuse näitel on leitav tabelis 3.

Tabel 3. Kategooriate kujunemine uurimisküsimuse *Missugused on õpilaste arusaamad õpilase-õpetaja vahelisest heast suhtest?* näitel.

Koodid	Kategooriad
Õpetajapoolne tugi ja abi on kättesaadav Õpilase-õpetaja vahelised suhted on usalduslikud ja turvalised Õpetaja-õpilase vaheline suhe on lähedane Nooremapiolse õpetajaga on kergem suhestuda Igapäevane suhtlus õpetaja ja õpilase vahel sujub Õpetajal on õpilase-õpetaja vahelises suhtes toetavam roll Õpetaja pöördub probleemide korral otse õpilase poole, et neid ennekõike omavahel lahendada	Õpetajate olemasolu õpilaste jaoks ja otsesuhtlus
Õpetaja ei ela oma isiklikke probleeme õpilaste peal välja Õpetaja on õpilaste austuse enda vastu välja teeninud Õpetaja ei karju pidevalt õpilaste peale ilma põhjuseta Õpetaja ei tee negatiivseid märkuseid õpilase kohta Õpetaja suhtub õpilasse neutraalselt ja täiskasvanulikult, mitte nagu lapsesse Õpetaja oskab oma emotsioone kontrollida	Õpilase eneseväärikust toetav ja innustav

Andmeanalüüsi kvaliteedi tagamiseks kaaskodeeris juhendaja ühte intervjuud, mille käigus lisandus uusi koode. Samuti viidi autori poolt järgmise kolme intervjuu lõikes läbi korduvkodeerimine kahe nädala järel, mille tulemusena lisandus uusi koode ja osa koodidest sõnastati ümber. Esimese uurimisküsimuse alla moodustunud kategooriate sõnastuse üle arutleti koos juhendajaga.

3. Tulemused

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ning kirjeldused, mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks. Tulemused esitatakse töös vastavalt uurimisküsimustele kahes tulemuste alapeatükis. Uurimisküsimuste alla koodidest moodustunud kategooriad on tekstist paksu kirjaga esile tõstetud. Tulemuste illustreerimiseks on kasutatud uuritavate tsitaate.

Uurimisküsimustest lähtuvalt ebaoluline info on tsitaatides asendatud sümboliga (...) ning konfidentsiaalsuse tagamiseks on tsitaatide lõppu lisatud uuritavate pseudonüümid.

3.1. Õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest

Esimese uurimisküsimuse *Missugused on õpilaste arusaamad heast õpetaja-õpilase suhtest?* vastusena eristus andmeanalüüsi käigus kolm kategooriat, mis uuringus osalenud õpilaste jaoks head õpetaja-õpilase suhet iseloomustavad: **õpetajate olemasolu õpilaste jaoks ja otsesuhtlus, õpilast mõistev ja suhtluses selgitav ning õpilase eneseväarikust toetav ja innustav.**

Vastustest ilmnis, et õpilaste arusaama järgi on õpetaja-õpilase vaheline hea suhe seotud **õpetajate olemasoluga õpilaste jaoks ja otsesuhtlusega.** Uuringus osalenud õpilased tõid välja, et nende jaoks on hea suhe selline, kus õpetajapoolne tugi ja abi on kättesaadav. Eelkõige seostati seda sellega, et õpetaja on koolipäeva jooksul õpilase jaoks olemas, kui õpilasel on mõni kooliga seonduv mure või küsimus, mis vajab lahendamist. Samuti toodi positiivsena välja see, kui õpetaja pühendab näiteks tunni lõppedes aega sellele, et vastata põhjalikumalt mõnele õpilasel tekkinud küsimusele. Oluliseks peeti ka seda, et kui õpilane tunneb end õpetaja juuresolekul mugavalt, et ennast avada või oma arvamust avaldada, siis ta julgeb ka õpetaja poole pöörduda, teades, et õpetaja on tema jaoks olemas.

No ongi see, et (...) sa räägidki talle ära, et miks sa oled halvas tujus ja siis õpetaja nagu suudab aidata sind ja nagu et sul on mugav rääkida enda personaalsest elust talle. (Fred)

Uuringu tulemused osutasid, et õpetaja-õpilase vahelised head suhted on usalduslikud ja turvalised. Usalduslike suhete loomisele aitab õpilaste arvates kaasa ka mõni ühistegevus väljaspool tunde, näiteks arutelud kirjanduse ja teatri teemadel, mis võimaldab õpetajal ja õpilasel vabamas õhkkonnas üksteist paremini tundma õppida. Samuti rõhutasid uuritavad, et õpetaja-õpilase vaheline hea suhe põhineb vastastikusel austusel, usaldusel ja koostööl, ning on oluline, et mõlemad pooled pingutavad selle nimel.

(...) võiksid kindlasti olla sellised, et sa saad usaldada õpetajat ja et tema saab ka sind usaldada seoses akadeemilise aususe ja selliste asjadega, et kõik need asjad töötavad nagu vastastikku, et kui sina näitad õpetaja vastu üles austust ja usaldust, siis saab ka tema seda sinu vastu üles näidata. (Oliivia)

Intervjuudes arutleti ka selle üle, et õpetajal on õpetaja-õpilase vahelises heas suhtes toetavam roll, mis väljendub näiteks õpilasele vastutulemises seoses tähtaegadega. Peale selle

leiti, et nooremapoolse õpetajaga on kergem suhestuda ja kontakti luua ning see omakorda tagab õpetaja suurema olemasolu õpilase jaoks.

Kui mu õpetaja on kuuekümnepäevane või seitsmekümneaastane, siis ta lihtsalt absoluutselt ei mõista neid inimesi, keda ta õpetab. (...) nad kuidagi ei suuda nende õpilastega suhestuda, ei suuda õpilasteni jõuda, nendega kontakti luua. (Margaret)

Seoses usalduslike ja turvaliste suhetega tõid uuritavad välja veel õpetaja-õpilase vahelise suhte läheduse, mis väljendub selles, et õpilane tunneb, et ta on märgatud ja aktsepteeritud.

Uuritavate seas oli ka neid, kes leidsid, et lähedane suhe õpetajaga mõjutab positiivselt õpilase suhtumist õppetöösse, loob meeldiva õhkkonna klassiruumis ja paneb õpilast rohkem pingutama, sest ta soovib õpetajale head muljet jätta.

(...) see märkamine või see, et ta teeb nagu kaks sammu edasi, et mind nagu aidata või panna tähele nagu mind inimesena kõikide ma ei tea tuhande inimese seast (...) minu jaoks tekitab nende vastu selle usalduse või sellest tulebki see turvalisus. (...) ma arvan, et õpetajatega läbisaamine võib-olla tekitab minus ka seda, et nad on minu inimesed, et ma nagu püüan rohkem, kui ma olen nagu lähedasem nendega. (Maia)

Uuringus osalenud õpilased tõid välja õpetaja-õpilase igapäevase otsesuhtluse vajalikkuse, mis loob eelduse õpilase ja õpetaja vaheliseks heaks suhteks. Õpilased rõhutasid, et on oluline, et õpetaja ja õpilase vaheline igapäevane suhtlus sujub ning et õpetaja pöördub probleemide korral otse õpilase poole, et neid ennekõike temaga omavahel lahendada, mitte ei lähe rääkima neist kolmandale isikule.

Suhtlus ongi kõige alus, ja et kui näiteks isegi õpetajatel on mingi probleem sinuga, siis mina eelistaksin seda, et näiteks õpetaja räägib minuga, mitte ei lähe mingi teiste õpetajatega taga rääkima, või et kui sa kuuled läbi mingi kolmanda õpetaja, et midagi on räägitud sinu kohta või vanemateni on mingid asjad jõudnud enne sinuga rääkimata. (Margaret)

Lisaks õpetaja olemasolule õpilaste jaoks ja otsesuhtlusele selgus analüüsist, et õpilased mõistavad õpetaja-õpilase vahelist head suhet kui suhet, mis on **õpilast mõistev ja suhtluses selgitav**. Uuringus osalenud õpilased tõid välja, et hea suhte puhul on õpetaja mõistev ja kuulab õpilase ära. Õpilased seostasid mõistev olemist eelkõige vastutulelikkusega, näiteks olukordades, kui õpetaja on erandkorras lubanud ajapuuduse tõttu töö hiljem esitada või lükanud mõjuval põhjusel arvestusliku töö kirjutamise klassi palvel edasi, mis omakorda kasvatab õpetaja usaldusväärust õpilaste silmis. Peale selle rõhutati, et on oluline, et õpetaja oskab end õpilase positsiooni panna, proovib õpilasest aru saada ning nendega n-ö samal lainel olla, näiteks läheb

mõnikord õpilaste naljadega mõistlikkuse piirides kaasa. Toetavaks peeti ka seda, kui õpetaja märkab õpilase potentsiaali ja pakub välja võimalusi, kuidas õpilane saaks oma võimeid realiseerida väljaspool ainetundi, näiteks suunates õpilast mõnest konkursist osa võtma.

Ongi täpselt need õpetajad, kes üritavad sinust aru saada kui inimesest ja õpivad sind tundma. (...) ongi lihtsalt see, et kui sa näed teda kooli peal, siis sul lööb silm särava ja selline asi, et sul on hea meel seda õpetajat näha, teil on, millest rääkida, see õpetaja toidab nagu teadmiste poolest sind väljaspool tunde. (Grete)

Samuti toodi intervjuudes välja, et õpetaja ja õpilase hea suhe võiks olla toetav. Toetava suhtega seoses tõid uuritavad välja, et õpetajad märkavad ja mõistavad, et kõik õpilased on erinevad ja arvestavad õpilase individuaalsusega. Näiteks peeti oluliseks seda, et õpetaja arvestab õpilase isiksuseomadustega ja tajub, kuidas erinevate õpilastega suhelda, mis on oluline ka probleemide lahendamisel, või arvestab õpilaste erineva õppimiskiirusega, mis väljendub selles, et õpetaja ootab aeglasemaid õpilasi järele ja mõtleb andekamatele välja lisaülesandeid. Samuti leiti, et hea suhte korral on õpetaja raskel eluperioodil või mure korral õpilasele toeks.

(...) mul oli jällegi üks õpetaja, kes mitte kunagi ei küsinud mind oma klassiruumis lugema, sest ta teadis, et see tekitab minus nagu mingit ärevust (...) ja ma ei pidanud seda kordagi talle ütleva, vaid ta nagu tajus seda minu puhul ise (...) teadsin, et mul on see kindlus, et ma saan õppida nii, nagu minul on vaja. (Maia)

Uuringus osalevate õpilaste sõnul iseloomustab õpilase-õpetaja vahelist head suhet see, kui õpetaja selgitab õpilastele oma arvamusi, seisukohti ja suhtumisi. Uuringu tulemused osutasid, et õpetaja-õpilase vahelise hea suhte tagamiseks on oluline õpetaja autoriteedi olemasolu, sest see aitab hoida klassis korda ja õpilased teavad, mida õpetaja neilt ootab, mis omakorda suurendab austust õpetaja vastu. Selgitati, et õpetaja peab olema vajadusel karm, aga samas ei tohiks autoriteedi olemasolu tekitada õpilases hirmutunnet – hea õpilase ja õpetaja vahelise suhte korral on õpetaja autoriteetne, aga ta siiski mõistab ja toetab õpilast ning ei käitu õpilaste suhtes lugupidamatult.

(...) ma just olen näinud väga palju seda, et õpetajal ongi mingi õpilasega probleem ja ongi see, et keegi ei tea, see õpetaja isegi ei vaevu selgitama, miks ta mõnesse õpilasse suhtub nagu väga hästi ja mõnesse väga halvasti. (Margaret)

Uuritavate seas hinnati väga kõrgelt ka seda, et õpetaja-õpilase vaheline hea suhe on **õpilase eneseväärikust toetav ja innustav**. Uuringus osalenud õpilased seostasid eneseväärikust eelkõige õpetajapoolsete märkuste tegemisega. Arutleti selle üle, et negatiivsete märkuste tegemine selle kohta, kuidas õpilane ei ole õpetaja arvates kuhugi arenenud või kuidas õpilane

mõnda varasemalt omandatud teadmist koheselt meenutada ei suuda, mõjutab negatiivselt nii õpilase ja õpetaja vahelist suhet kui ka üleüldist suhtumist kooli. Eneseväärikust mittetoetavana töid uuringus osalenud õpilased välja ka pideva kogu klassi peale ilma põhjuseta karjumise.

(...) mingisugused kommentaarid, jällegi see, kui ta mingi lihtsalt ütleb, et ah, kuidas sa ei tea seda, me just õppisime seda (...) ta muutub närviliseks. (Henry)

(...) teeb nagu pidevalt mingeid märkusi, et ega ma sinus küll mingit arengut ei näe, või kas sul on olnud mingi regress. Meil on öeldud niimoodi, et sina oled küll siin võrreldes eelmise aastaga halvemaks läinud. (Margaret)

Eneseväärikust toetava ja innustavana töid uuritavad välja selle, kui õpetaja on julgustav ja suhtub õpilasse neutraalselt ja täiskasvanulikult, mitte kui lapsesse. Sellega seoses toodi esile, et õpetaja peaks aktsepteerima seda, et mõni õpilane võib mõne üksiku teema kohta teada rohkem kui õpetaja. Vastustest jäi kõlama, et õpetaja ja õpilase vahelist head suhet iseloomustab see, et õpetaja on austuse enda vastu ära teeninud. Sealjuures toodi välja, et õpetaja-õpilase vahelised head suhted, mis põhinevad austusel, jäävad õpilast saatma ka pärast lõpetamist.

(...) see tundub nii lihtne asi, aga kui inimene, keda sa austad, ütleb sulle, et ta on uhke sinu üle, siis kuidagi see jääb eluks ajaks meelde. Et need head suhted nagu jäävad meelde ka pärast lõpetamist, et nad jäävad sinuga kaasa. (Oliivia)

3.2. Kirjeldused õpetaja tegevustest õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks

Teise uurimisküsimuse *Mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes hea õpilase-õpetaja suhte loomiseks ja hoidmiseks?* vastusena eristus andmeanalüüsi käigus viis kategooriat: **avavad end inimesena ja on klassi suhtes positiivselt meelestatud, õpivad õpilasi tundma, aktsepteerivad iga õpilase eripära, valivad sobiva õppemeetodi ja probleemi lahendamise viisi ning kehtestavad ennast.**

Vastustest ilmnes, et õpilaste arusaama järgi on üheks olulisemaks tegevuseks õpetaja ja õpilase vahelise hea suhte loomiseks ja hoidmiseks see, et **õpetaja avab end inimesena ja on klassi suhtes positiivselt meelestatud.** Uuritavad rõhutasid, et on oluline, et õpetaja räägib õpilastele endast ja toob ainetundides näiteid enda isiklikust elust ja sellest, kuidas tema asju näeb – see tekitab õpilases erilise tunde ning näidete kaudu õpivad nad järk-järgult õpetajat inimesena tundma, suudavad õpetajaga rohkem suhestuda ning see loob mugava ja turvalise õhkkonna, mis soodustab õppimist ja tänu millele julgevad ka õpilased avatumad olla.

(...) õpilane saab aru, et ikkagi õpetaja on ka inimene (...) ja seal tekib selline võimalus seostada ennast õpetajaga veidi. (...) Ja siis õpilasel on ka nagu rohkem austust selle inimese vastu, nagu sõprade vastu on ikka rohkem austust. (...) mul on vaja peas natuke luua selline isiksus ja kui ma ei tea tema kohta mitte midagi, siis mul on raskem tundides aru saada inimesest. (Henry)

Samuti toodi esile see, et kui õpetaja oskab ja tahab klassiga suhestuda, siis see väljendub õpilastele kaasaelamises, õpilaste julgustamises pöörduma murede korral tema poole ning õpetaja entusiastlikus olekus, kui on näha, et õpetajale siiralt meeldib klassi ees olla ja õpilasi paremini tundma õppida. Häid suhteid hoidvaks peeti ka õpilaste tunnustamist õpetaja poolt, eriti siis, kui mõnel õpilasel õnnestub töö üle ootuste hästi. Intervjuudes toodi välja ka see, et õpetaja üleüldine sõbralik, toetav ja meeldiv suhtumine õpilastesse ning tundide alustamine positiivse noodiga soodustab õpilaste ja õpetaja vahelise hea suhte loomist ja hoidmist.

(...) see ongi kuidagi lihtsalt olemusest tulnud välja, et kes nagu rõõmustab meie üle, nagu nende uustulnukate ja uute inimeste ja uue aasta ja kõige selle üle. (Liisa)

Kui sa klassina näed, et õpetaja tegelikult ka hoolib, mis teie klassis toimub ja et on hea meel selle üle, kui kellelgi läheb hästi, siis isegi kui sina ei ole see, keda tunnustatakse, sul on ikka hea meel selle üle, et õpetaja märkas, mida teie klass teeb. (Oliivia)

Uuringus osalenud õpilased pidasid suhete loomise ja hoidmise puhul tähtsaks ka seda, et **õpetaja õpib õpilasi tundma**. Uuritavate sõnul oli esmatähtis, et õpetaja loob õpilastega kontakti, näiteks õpib nende nimed ära, sest see on õpilase ja õpetaja vahelise hea suhte loomise eelduseks. Rõhutati õpilaste kui inimeste tundmaõppimise vajalikkust ja seda, kui oluline on, et õpetaja tunneb koolipäeva jooksul oma õpilaste tegemiste vastu huvi ja näitab välja, et talle läheb päriselt korda, kuidas õpilastel läheb. Teisalt toodi välja, et kui õpetaja ei tunne veel oma õpilasi, siis ei tohiks ta kõige esimesel tunnil teha hindelist tööd, sest see võib mõjuda pärssivalt õpetaja ja õpilase vahelise hea suhte loomisele.

(...) need õpetajad, kellega mina niimoodi väga hästi läbi saan, siis kooli peal (...) mitte lihtsalt ei kõnni mööda, vaid tulevadki ja küsivad, et tere hommikust, kuidas tänane päev on (...) küsivad, et kas kõik on ikka korras (...) ja sa saad olla temaga sina ise. (Gerda)

Aga kindlasti ta peaks oskama klassiga suhestuda, mitte nagu see, et okei, ma olen siin seitsekümmend minutit ja siis ma lähen ära, et see on paha. Et teda absoluutselt ei huvita, särab lihtsalt oma slaidiesitlusega seal ja ei vaevu isegi õpilaste nimesid ära õppima. (...) minu jaoks näitab seda, et nagu ma ei olegi oluline ja ma ei tea, sama tunne, nagu ma oleks mingi paberilipik kuskil kaustas. (Margaret)

Samuti leiti, et õpetaja ja õpilase vahelise hea suhte loomist ja hoidmist toetab see, kui õpetaja **aktsepteerib iga õpilase eripära**. Uuritavate sõnul on oluline, et õpetaja arvestab õpilase isikupäraga ja aktsepteerib seda, et kõik ei soovi olla avatud. Selgitati, et õpetaja ei tohi olla õpilaste erinevate vajaduste suhtes ükskõikne ning peab olema paindlik õpilasi erineval viisil toetama, näiteks arvestama sellega, et mõni õpilane soovib oma murest kohe õpetajaga rääkida, mõni jälle vajab aega ja jagab seda õpetajaga hiljem. Intervjuudes toodi välja ka seda, et õpetaja tekitab tundides õpilases tunde, et tema arvamus on oluline läbi selle, et ta austab iga õpilase arvamust, annab õpilastele tundides võimalusi selle avaldamiseks ja tekitab selle ümber arutelu.

(...) selles mõttes, kui ta laseb meil oma emotsioone väljendada ja enda arvamust avaldada, et õpilastel on väga oluline see, et enda arvamust oleks võimalik avaldada, et seda kuulataks, et seda nagu reaalselt kuulataks. (...) Ta kuulab selle ära, võib-olla kommenteerib, kui kohe aru ei saa. Siis küsibki küsimusi, et nagu analüüsida veel. Et õpilastele tegelikult väga meeldib rääkida iseendast. Ja nii on ka võimalus suhteid hoida ja ka luua jätkusuutlikult. (Grete)

Iga õpilase eripära aktsepteerimisega seoses toodi välja veel see, et õpetaja suhtub õpilasse eelarvamusteta ja hindab õpilast tema individuaalse arengu põhjal, mitte sugulaste või populaarsuse põhjal, näiteks ei süüdistata ta õpilast kohe alusetult spikerdamises isegi siis, kui seda on varasemalt juhtunud, või ei kohtle samas koolis töötava õpetaja last automaatselt paremini, sest see tekitab õpilastest usaldamatust õpetaja suhtes ja ei motiveeri õpilasi edaspidi pingutama.

Näiteks, kui kellegi ema on õpetaja või tähtis inimene samas koolis, ja siis tema laps on nagu automaatselt õpetajate silmis kõige parem ja isegi ei olegi vaja, et ta tõestaks ennast. Selline suhtumine, et meil on see üks inimene ja ta on niikuinii kõiges parim. (...) kui üks on kogu aeg tema silmis parim, siis miks mina pean üldse pingutama. (Margaret)

Uuringus osalenud õpilased hindasid heade suhete loomise ja hoidmise tegevuste hulgas väga kõrgelt ka seda, kui õpetaja **valib sobiva õppemeetodi ja probleemi lahendamise viisi**. Nad rõhutasid, et kui õpetaja laseb õpilastel teha rühmatöid ja loovülesandeid, eriti alguses, kui õpilased ei tea veel üksteist, siis see on hea viis, kuidas õpetaja saab oma õpilasi paremini tundma õppida. Ühtlasi mainisid nad ka, et rühmatööde tegemine on võimalus, kuidas soodustada õpilaste omavahelise usalduse tekkimist, sest rühmatöö nõuab üksteisega suhtlemist ja ühise eesmärgi nimel tegutsemist. Selle kaudu luuakse soodne pinnas õpetaja ja õpilaste vaheliste heade suhete tekkimiseks, sest kui õpilased tunnevad end üksteise seltskonnas mugavalt, siis on kergem klassina õpetajaga suhestuda.

Ja selle õpetajaga ongi, et me saame hästi läbi, sest et ta lasi meil läbi igast loovate asjade ennast enda mõtteid avaldada ja läbi selle õppis tema ka nagu meid paremini tundma, siis ta saigi aru, et neile meeldib rohkem laulda ja muusika, et nemad pigem joonistavad, on kunstiliselt andekad (...). (Oliivia)

Veel selgus vastustest, et head õpilase ja õpilase vahelist suhet saab luua ja hoida, kui õpetaja lahendab konflikte olukorda rahulikult analüüvides, mitte lastes hetkeemotsioonidel ennast mõjutada, erinevate osapooltega rääkides ning kaasab vajadusel vestlusesse kolmandaid osapooli, näiteks vanemaid.

(...) inimesed lahendavad oma probleeme nagu täiskasvanud inimesed, et ongi selline, et nagu üks ühele nagu rääkimine, et miks midagi tehti või miks mingi arusaamatus toimus, et ma arvan, et selline tasakaalukas, argumenteeritud rääkimine toimib, ma arvan, et see on nagu kõige edasiviivam viis. (Maia)

Lisaks sellele, et õpetaja avab end inimesena ja on positiivselt meelestatud, õpib õpilasi tundma, aktsepteerib iga õpilase eripära ning valib sobiva õppemeetodi ja probleemi lahendamise viisi, töid uuritavad õpilased heade suhete loomise ja hoidmise tegevusena välja veel selle, et **õpetaja kehtestab ennast**. Selgitati, et õpetaja teeb seda kokkulepete sõlmimise ja reeglite paika panemise kaudu, mis on vajalik selleks, et õpilased teaksid, millised on õpetaja ootused nende käitumise suhtes ning ühtlasi hoiab see suurema tõenäosusega ära ka konfliktide tekkimise.

Kui õpetaja suudab olla nagu muhe, sõbralik ja hoida klassi nagu rahulikuna või hoida korda seal, see on nagu see täiuslik kombo, et õpetajat ei pea otseselt kartma. (Liisa)

Seoses reeglitega mainisid õpilased, et kui õpilased on reeglite kokkuleppimise protsessi kaasatud, peavad nad neist ka suurema tõenäosusega kinni. Nii saavad mõlemad osapooled uuritavate sõnul väljendada enda vajadusi ja jõuda arutelu käigus reeglite osas kompromissini.

4. Arutelu

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ning kirjeldused, mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks.

Esimese uurimisküsimuse *Missugused on õpilaste arusaamad heast õpetaja-õpilase suhtest?* vastusena ilmnes, et hea suhe on seotud õpetajate olemasolu ja otsesuhtlusega. Õpetaja olemasolu seisneb uuringus osalenud õpilaste jaoks eelkõige selles, et õpetaja on koolipäeva jooksul õpilase jaoks olemas juhul, kui õpilasel on mõni mure. See omakorda soodustab

usalduslike ja turvaliste suhete tekkimist. Uuringus osalenud õpilased rõhutasid vastastikusel austusel, usaldusel ja koostööl põhinevaid õpetaja-õpilase vahelisi suhteid, mis on kooskõlas põhikooli riiklikus õppekavas (2011) ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas (2011) väljatooduga, kus kirjeldatakse vastastikuste usalduslike suhete olulisust kvaliteetse sotsiaalse ja vaimse keskkonna kujundamiseks. Ka Krane jt (2017) ning Coristine jt (2022) uuringutest selgus vastastikuse austuse olemasolu tähtsus õpetaja-õpilase vahelises suhtes.

Bakalaureusetöö uuringus osalenud õpilaste intervjuudes leiti, et nooremapoolsete õpetajatega on kergem suhestuda ja see tagab ühtlasi ka suurema olemasolu õpilaste jaoks. Seda võib seostada Kalgi jt (2013) uuringu tulemustega, kus õpilased andsid nooremate õpetajate hoolivuse märkamise osas kõrgema hinnangu võrreldes staažikamatele õpetajatele antud hinnangutega. Autori arvates võib see olla tingitud sellest, et nooremate õpetajatega jagatakse enamasti rohkem ühiseid väärtuseid ja nendega suhestutakse ka kooliväliste tegevuste kaudu. Samas viib see mõtteni, mil viisil saaks kogunud õpetajaid toetada, et nad oleksid õpilasi mõistvamad. Üheks võimaluseks võib olla see, et koolis korraldatakse ühisüritusi, mis võimaldaksid õpilastel oma õpetajaid paremini tundma õppida ja õpetajatel noorte inimeste akadeemilise elu välist elu, näiteks väärtusruumi, eelistusi ja hobisid samuti paremini mõista.

Uuringus osalenud õpilased tõid välja ka selle, et hea suhe on õpilast mõistev ja õpetaja on õpilastega suhtluses seejuures selgitav. Sealjuures toodi välja õpetaja vastutulelikkus, õpetaja oskus märgata ning arvestada õpilaste individuaalsusega, mis selgus ka Krane jt (2017) uuringu tulemustest. Samuti leiti, et õpetaja puhul on oluline autoriteedi olemasolu, aga ta siiski selgitab oma seisukohti ning mõistab ja toetab õpilasi. See tulemus on kooskõlas õpetaja suhtlemiskompetentside uuringu (Kalk *et al.*, 2013) tulemustega, kus raporteeriti, et õpetajate ranged käitumisviisid esinevad reeglina koos hooliva ja toetava käitumisega. Autori hinnangul on tasakaalu leidmine ranguse ja hooliva käitumise vahel õpetaja-õpilase vahelise hea suhte juures üks olulisemaid aspekte, sest see loob õpilase jaoks turvalise ja häid õpitulemusi soosiva keskkonna, kus õpilane tunnetab õpetajat autoriteedina, aga samas julgeb ka oma arvamust avaldada.

Teise uurimisküsimuse *Mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes hea õpilase-õpetaja suhte loomiseks ja hoidmiseks?* vastusena ilmnes, et õpetajad on hea suhte loomisel ja hoidmisel klassi suhtes positiivselt meelestatud. See on kooskõlas Krane jt (2017) uuringu tulemustega, kus seoses õpetaja-õpilase vaheliste heade suhetega tuuakse esile õpetaja

entusiastlik ja rõõmus olek ning tundide alustamine positiivselt. Autori hinnangul peegeldub õpetaja sõbralikkus ja entusiastlikkus ka õpilastele ja innustab neid järgima sarnast hoiakut nii õpetajatega kui ka klassikaaslastega suheldes.

Bakalaureusetöö uuringus osalenud õpilased tõid välja ka selle, kui oluline on see, et õpetajad õpivad õpilasi tundma. Johnsoni (2008) uuringust selgus samuti, et õpilased väärtustavad õpetajat, kes tunneb õpilaste vastu huvi. Igapäevased vestlused üksteise tundmaõppimise viisina toodi välja ka Krane jt (2017) läbi viidud uuringus. Samas, kui bakalaureusetöös osalenud õpilased pidasid oluliseks õpetaja-õpilase vahelise hea suhte lähedust, siis García-Moya jt (2019) läbi viidud uuringus osalenud õpetajad ei pidanud aga lähedasi suhteid õpilastega, sh nende tundmaõppimist ja nende vastu huvitundmist kuigivõrd oluliseks, tuues peamise põhjusena välja selle, et samaaegselt autoriteediks olemine ja õpilastega läheduse säilitamine võib osutada väga keeruliseks. Autori hinnangul on autoriteedi olemasolu eelduseks sellele, et õpilane on teadlik õpetaja ootustest tema käitumisele. Samas on õpilaste tundmaõppimine vajalik õpilase usalduse võitmiseks. Oluline on leida hea tasakaal, kus õpilastega on õpilaste toetav suhe ja samas on ka olemas vajalikul määral autoriteediks olemine. Õpetajad võivad autori hinnangul oma õpilastega ka õpilase-õpetaja hea suhte ja autoriteetsuse teemal arutleda ning leida ühiselt suhtlustasandi, mis parimal viisil võimaldaks nii õpilastel koolis õppida kui ka õpetajal õpetada.

Vaatamata huvitavatele tulemustele, on tööl ka piirangud. Üheks töö piiranguks on valimi vähene variatiivsus – kui valim oleks täielikult koosnenud erinevate Eesti koolide gümnaasiumiõpilastest, oleks see tõenäoliselt andnud mitmekülgsema andmestiku. Lisaks saab piiranguna välja tuua töö autori kui algaja intervjuerija intervjuerimisoskused, mille tõttu esines esimestes läbi viidud intervjuudes kohati lisaküsimuste ja täpsustuste vähest küsimist.

Töö tugevusena saab välja tuua selle, et töö kvalitatiivne uurimisviis võimaldas töö autoril uurida põhjalikumalt ja isiklikumal tasandil õpilaste arusaamasid õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest. Sellest võib olla kasu nii praegustele kui ka tulevastele õpetajakoolituse tudengitele ning alustavatele ja kogenud õpetajatele, et läbi õpilaste arusaamade mõtestada enda jaoks paremini lahti seda, kuidas teadlikumalt luua ja hoida õpetaja-õpilase vahelisi häid suhteid. Töö praktilise väärtusena saab välja tuua töö tulemuste potentsiaalse kasutamise õpetajakoolituse valdkonna arendamisel, sh täiendusõppeprogrammide täiendamisel.

Järgnevates uurimustes oleks vajalik põhjalikumalt uurida (sh kvantitatiivselt, mis võimaldaks üldistuste tegemist) nii Eesti õpetajate kui ka õpilaste arusaamasid õpetaja-õpilase vahelisest suhtest ning neid omavahel kõrvutada. See võimaldab võrrelda, kui sarnaselt või erinevalt tajuvad mõlemad õpetaja-õpilase vahelisi suhteid ning sellest lähtuvalt aitaks see kaasa õpetaja-õpilase vaheliste suhete teadlikumale toetamisele koolikeskkonnas, täiendkoolitustel ja õpetajakoolituse põhiõppes.

Tänuõnad

Autor tänab kõiki uuringus osalenud õpilasi, kes olid nõus andma oma panuse bakalaureusetöö valmimisse. Lõpetuseks soovin südamest tänada oma juhendajat Liina Leppa igakülgse toe, motiveerimise ja kannatlikkuse eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Brigita Kasemets

/allkirjastatud digitaalselt/

18.05.2023

Kasutatud kirjandus

- Coristine, S., Russo, S., Fitzmorris, R., Beninato, P., & Rivolta, G. (2022). *The importance of student-teacher relationships*. Classroom Practice in 2022.
<https://ecampusontario.pressbooks.pub/educ5202/chapter/the-importance-of-student-teacher-relationships/>
- García-Moya, I., Moreno, C., & Brooks, F. M. (2019). The ‘balancing acts’ of building positive relationships with students: Secondary school teachers' perspectives in England and Spain. *Teaching and Teacher Education*, 86, 102883.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.102883>
- Gümnaasiumi riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja*, 06.01.2011,
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123042021011>
- Johnson, B. (2008). Teacher–student relationships which promote resilience at school: A micro-level analysis of students’ views. *British Journal of Guidance & Counselling*, 36(4), 385-398. <https://doi.org/10.1080/03069880802364528>
- Kalk, K., Krips, H., Mikk, J., & Säälük, Ü. (2013). Õpilaste poolt õpetaja käitumisviisidele antavate hinnangute seostest õpilaste õpihuvi ning õpieduga. Krull, E., Leijen, Ä., Lepik, M., Mikk, J., Talts, L. & Õun, T. (Toim). *Õpetajate professionaalne areng ja selle toetamine. Projekti „Õpetajate professionaalne areng ja selle toetamine” tulemused õpetajakoolituse teenistuses* (lk 83-102). Eesti Ülikoolide Kirjastus.
- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*.
<https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Krane, V., Ness, O., Holter-Sorensen, N., Karlsson, B., & Binder, P. E. (2017). You notice that there is something positive about going to school: how teachers’ kindness can promote positive teacher–student relationships in upper secondary school. *International Journal of adolescence and Youth*, 22(4), 377-389. <https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1202843>
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., & Strömpl, J. (2014). *Intervjuu*.
<https://samm.ut.ee/intervjuu>
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., & Strömpl, J. (2014). *Valimi moodustamine*. <https://samm.ut.ee/valimid>

- Newberry, M. (2010). Identified phases in the building and maintaining of positive teacher–student relationships. *Teaching and Teacher Education*, 26(8), 1695-1703.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.06.022>
- Põhikooli riiklik õppekava (2010). *Riigi Teataja I 14.01.2011, 1*.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>
- Sihtasutus Kutsekoda (2022). *Kutsestandard. Õpetaja*, tase 7.
https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Kompetentsid/vaataStandardist/10748115/10824233/standard_kompetents_1
- Taimalu, M., Uibu, K., Luik, P. & Leijen, Ä., & Pedaste, M. (2020). *Õpetajad ja koolijuhid elukestvate õppijatena. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 tulemused 1. osa*. Haridus- ja Teadusministeerium ja SA Innove.
<https://www.innove.ee/uuringud/talis-uuring/talis-2018/>
- Taimalu, M., Uibu, K., Luik, P., & Leijen, Ä. (2019). *Õpetajad ja koolijuhid elukestvate õppijatena. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 tulemused 2. Osa*. Haridus- ja Teadusministeerium ja SA Innove.
<https://www.innove.ee/uuringud/talis-uuring/talis-2018/>
- Teder, J. (2020). *Õpetajate arusaamad õpetaja-õpilase vahelise suhte olulisusest ja kirjeldused tegevustest suhte loomisel ning hoidmisel*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Tire, G., Puksand, Helin., Lepmann, T., Henno, I., Lindemann, K., Täht, K., Lorenz, B., & Silm, G. (2018). *Suurim rahvusvaheline õpilaste õpitulemuslikkuse uuring. PISA 2018 Eesti tulemused*. Atlex Kirjastus.
- Robinson, C. (2022). A Framework for Motivating Teacher-Student Relationships. *Educational Psychology Review*, 34, 2061-2094. <https://doi.org/10.1007/s10648-022-09706-0>
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. Rootalu, K., Kalmus, V., Masso, A., & Vihalemm, T., (Toim). *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*.
<http://https://samm.ut.ee/valimid>
- Wubbels, T., & Brekelmans, M. (2005). Two decades of research on teacher–student relationships in class. *International Journal of Educational Research*, 43(1-2), 6-24.
<https://doi.org/10.1016/j.ijer.2006.03.003>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.

Lisad

Lisa 1. Intervjuu kava

Uuringu eesmärk: välja selgitada õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelise hea suhte olulisusest ning kirjeldused, mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes heade suhete loomiseks ja hoidmiseks.

Uurimisküsimus	Intervjuu põhiküsimus	Lisaküsimused/ kommentaariid
1. Missugused on õpilaste arusaamad heast õpetaja-õpilase suhtest?	Missugused on Sinu suhted oma õpetajatega?	Palun kirjelda täpsemalt.
	Missugused võiksid olla õpilaste suhted oma õpetajatega?	
	Missugused on Sinu jaoks õpetaja ja õpilase vahelised head suhted?	
	Kas Sinu jaoks on head suhted õpetajatega olulised?	Miks Sa nii arvad?
	Kuidas need suhted mõjutavad suhtumist õppimisse?	Palun too näiteid.
	Milliste õpetajatega on lihtsam häid suhteid luua?	
	Mida saad Sina õpilasena teha selleks, et suhted õpetajaga oleksid head ja toetaksid õppimist?	
2. Mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes hea õpetaja-õpilase suhte loomiseks?	Mida Sinu õpetajad Sinu arvates teevad, et neil tekiks õpilastega hea suhe? Mõtle näiteks sellele, kui Sulle hakkas tundi andma uus õpetaja.	

Missuguseid tegevusi peaks õpetaja tegema selleks, et luua õpilaste jaoks meeldiv õpikeskkond/õhkkond?

Millised hoiakud peaksid õpetajal olema, et luua õpilastega hea ja õppimist toetav suhe?

Miks Sa nii arvad?

---

3. Mida teevad õpetajad õpilaste kogemustele tuginedes hea õpilase-õpetaja suhte hoidmiseks?

Mida Sinu õpetajad (Sinu kogemusele tuginedes teevad), et hoida õpilastega häid suhteid?

Kuidas õpetaja lahendab arusaamatusi või konflikte?

Mis põhjustab õpilase ja õpetaja vahelise suhte halvenemise?

Palun too näiteid.

Mida sooviksid selle teema kohta öelda, mida mina ei küsinud?

Lisa 2. Väljavõtte uurijapäevikust

2. märts 2023

Täna viisin läbi oma esimese intervjuu – prooviintervjuu. Intervjuu toimus 10. klassi õpilasega ja selle kestuseks oli 48:26. Küsisin juhendajalt tagasisidet selle kohta, kuidas ma hakkama sain. Tema tagasiside põhjal oli intervjuus kohti, kus oleksin saanud intervjuueeritavat peegeldada eesmärgiga, et ta oma vastust täpsustaks. Mõnes üksikus kohas kippusin intervjuueeritavat liialt suunama või proovisin tema vastust ise täpsustada selle asemel, et lasta tal seda ise teha. Võtan seda järgmistes intervjuudes kindlasti arvesse. Muidu sain hästi sisukaid ja ilmekaid vastuseid. Küsisin üpris palju lisaküsimusi ja palusin intervjuueeritaval oma vastuseid täpsustada, mis õnnestus väga hästi. Üldiselt läks intervjuu hästi ja kõikidele uurimisküsimustele sain vastused, seega kasutan seda ka oma andmestikus.

11. märts 2023

Täna toimus teine intervjuu järgmise 10. klassi õpilasega, mille kestus oli 36:02. Tundsin end intervjuueerimises kindlamalt ja lisaküsimuste küsimine tuli juba lihtsamini ja loomulikumalt. Intervjuueeritav rääkis hästi kiiresti, mistõttu pidin ka mina palju kiiremini infot vastu võtma ja seda analüüsima, et milline osa tema öeldust vajaks täpsustamist. Aga ma arvan, et sain sellega üpris hästi hakkama. Tajun kahe tehtud intervjuu puhul, kuidas vastustesse hakkavad tekkima juba teatud mustrid – erineva koolikogemusega õpilased jõuavad tihti oma mõtetega samasse kohta välja.

---

7. aprill 2023

Täna oli mul juhendajaga Zoomi kohtumine. Enne seda olin kõik siiani läbi viidud seitse intervjuud ära transkribeerinud ja teinud QCMap'is esimese intervjuu põhjal andmeanalüüsi. Juhendaja vaatas üle ka minu pandud koodid ja andis väikeseid kasulikke soovitusi ka, kuidas edasi minna. Näiteks soovitas ta mul koodide panemisel natuke rohkem teksti ära märgistada, et rohkem konteksti tuleks kaasa ja mul oleks hiljem lihtsam neid Excelis hoomata. Vaatasime koos, milliseid kategooriaid saaks koodidest moodustada ja kuidas hiljem Excelis andmetega edasi töötada, et tulemuste peatükki kirjutada. See aitas mind palju, sest sain täpsemalt aimu, kuidas seda teha ja mida arvesse võtta. Tunnen, et edaspidi julgen juba ise palju julgemalt kategooriaid moodustada. QCMap'is on nüüd olemas esimese intervjuu esimese uurimisküsimuse alla moodustanud neli algset kategooriat. Järgmise sammuna viin järgmisel nädalal läbi viimase intervjuu, kodeerin ülejäänud intervjuud, lisan vajadusel koodi juurde ja kirjutatan tulemuste peatüki valmis. Juhendajaga intervjuude üle arutledes leidsime, et mõistlik

oleks siduda omavahel teine ja kolmas uurimisküsimus, sest intervjueeritavate vastustes on nende kahe uurimisküsimuse vastused omavahel tihedalt seotud.

14. aprill 2023

Täna toimus ühe abituriendiga kõige viimane intervjuu, mille kestus oli 35:45. See intervjuu erines teistest intervjuudest, mida ma varem läbi viinud olin ja just selle poolest, et sain hästi palju kuidagi hoopis teise nurga alt sisukaid vastuseid, mis on hästi tore. Intervjuu sujus hästi ja õhkkond oli vaba. Võrreldes kõige esimese intervjuuga oli mul juba palju-palju mugavam intervjueerida ja kuigi alati on midagi, mida oleks saanud paremini teha, siis on mul hea meel tõdeda, et olen muutunud intervjueerimise osas julgemaks.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Brigita Kasemets,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Õpilaste arusaamad õpetaja-õpilase vahelisest heast suhtest ning kirjeldused õpetajate tegevustest heade suhete loomiseks ja hoidmiseks”, mille juhendaja on Liina Lepp, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Brigita Kasemets

18.05.2023